

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№2 (30) сәуір-маусым 2022

ISSN 2710-3994

Бас редактор:

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашиин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)

Аяган Бүркітбай Фелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)

Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Исламжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvyus Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:

Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:

Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусейтова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Аязан Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэйти Стромилл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссиссипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумекоев Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожакметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустан Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_177-186

IRSTI 03.20.00

KENESARY KASSYMOV IN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY

N. Kurmanalina^{1*}, **O. Muhatova¹**, **O. Kuanbay²**

¹Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Kazakhstan;

²Ankara University, Ankara, Turkey.

*Corresponding author

E-mail: nurgulca@mail.ru (Kurmanalina), orazgul7@rambler.ru (Muhatova),
olkube89@gmail.com (Kuanbay)

Abstract. This article considers the directions and features of the study of the national liberation uprising against the colonialism of tsarism, led by Kenesary Kassymov in 1837-1847 in the work of pre-revolutionary authors. Kenesary Khan is a personality, his name occupies a special place in the history of not only Kazakhstan, but also Central Asia. He became famous for being a sultan («аксүйек» aristocracy - auth.) belonged to the tyure («төре» representatives of the Genghis Khan family - auth.) was the last khan of the Kazakhs, also a batyr (knight, hero - auth.) and leader of the national liberation uprising.

M.I. Venyukov cited the name of Kenesary only as an example to clarify the methods of warfare. L. Meyer provided relatively complete data on the activities of Kenesary Kassymov. N.I. Krasovsky acknowledged that for the Kazakhs, the unity and independence of the people were the main values. According to V. Potto, every year the colonization of the Zhetisu (Semirechye - auth.) is intensified by foreigners from the interior of Russia, mainly in the south of the region. Although M. Terentyev showed Kenesary's high level of power, he likened his warriors to pirates. Zavalishin described the movement of Kenesary Kassymov as an uprising, not just a riot or robbery. It is known that Ch.Ch. Valikhanov called Kenesary the most courageous rebel. A. Kenesarin's note tells about the life and work of the Kenesary, the details of his death. N.A. Sereda recognized Kenesary as a political opponent of the Russian Empire and its long struggle as a war of the Kazakh people for the restoration of independence. In A. Yanushkevich's works, there are conflicting opinions about Kenesary. A. Dobrosmyslov estimated that Kenesary was the last false khan of the Middle Horde.

Key words: Central Asia, Kazakhs, the last Kazakh khan, Kenesary Kassymov, national liberation movement, tsarism, colonization, authors' approaches.

FTAMP 03.20.00

РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМОВ

Н.Н. Құрманалина^{1*}, **О.Х. Мұхатова¹**, **О.Б. Қуанбай²**

¹Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты. Қазақстан, Алматы;

²Анкара университеті. Түркия, Анкара.

E-mail: nurgulca@mail.ru (Құрманалина), orazgul7@rambler.ru (Мұхатова),
olkube89@gmail.com (Қуанбай)

Аңдатпа. Мақалада революцияға дейінгі кезең авторларының патшалық отарлауға қарсы Кеңесары Қасымовтың жетекшілігімен болған 1837-1847 жылдардағы ұлт-азаттық көтерілісті зерттеудің бағыттары мен ерекшеліктері қарастырылады. Кеңесары ханның есімі Қазақстан ғана емес, Орталық Азия тарихында ерекше орын алды. Ол төре тұқымынан шыққан қазақтың соңғы ханы, сондай-ақ батыр және ұлт-азаттық көтерілістің жетекшісі болуымен танымал болды.

М.И. Венюков Кенесарыны еске алып, әскери тактиканы түсіндіру мысалдарын келтірді. Л. Мейер салыстырмалы түрде Кенесары Қасымов қызметінің неғұрлым толық көрінісін ұсынды. Н.И. Красовский қазақтар үшін халықтың бірлігі мен тәуелсіздігі басты құндылық болғанын мойындайды. В. Поттоның қорытындысына сәйкес, Ресейдің ішкі провинцияларынан келген, негізінен облыстың оңтүстік бөлігінде орналасқан мигранттар жыл сайын өсіп отырған. М. Терентьев Кенесарының мықтылығын жоғары бағалағанымен, оның әскерін қарақшылар деп атаған. Қ. Қасымов қозғалысы қарақшылықпен және жай ғана бүлік ретінде ғана емес, көтеріліс тұрғысынан сипатталды. Ал белгілі Ш.Ш. Уәлиханов Кенесарыны батыл көтерілісші деп таныды. А. Кенесарин өз жұмысында тұлғаның өміріне, қызметіне және жеке қасиеттеріне қатысты жекелеген мәліметтерді келтірді. Н.А. Середя Кенесарыны Ресей империясының саяси қарсыласы, ал оның бірнеше жылға созылған күресін қазақ халқының тәуелсіздігін қалпына келтіру жолындағы соғыс деп сипаттады. А. Янушкевичтің жазбаларында қазақ ханы туралы қарама-қарсы пікірлер де кездеседі. А.И. Добросмыслов Кенесарыны Орта Орданың соңғы жалған ханы деп санады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, қазақтар, соңғы қазақ ханы, Кенесары Қасымов, ұлт-азаттық қозғалыс, патшалық, отарлау.

МРНТИ 03.20.00

КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВ В ДЕРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Н.Н. Курманалина^{1*}, О.Х. Мухатова¹, О.Б. Куанбай²

¹Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. Казахстан, Алматы;

²Университет Анкара. Турция, Анкара.

*Корреспондирующий автор

E-mail: nurgulca@mail.ru (Курманалина), orazgul7@rambler.ru (Мухатова),
olkube89@gmail.com (Куанбай)

Аннотация. В статье рассматриваются подходы и особенности исследования национально-освободительного восстания 1837-1847 гг. под предводительством Кенесары Касымова против царской колонизации авторами дореволюционного периода. Кенесары хан - личность, его имя занимает особое место в истории не только Казахстана, но и Средней Азии. Он прославился тем, что являлся султаном («ақсүйек»), принадлежал тюре, был последним ханом казахов, также батыром и предводителем национально-освободительного восстания.

М.И. Венюков упоминает о Кенесары при приведении примеров уточнения военной тактики. Л. Мейер в сравнительном порядке представил более цельную картину о деятельности КенесарыКасымова. Н.И. Красовский признает, что для казахов единство народа и его независимость являлись главной ценностью. По заключению В. Потто с с каждым годом увеличивается колонизация Семиречья переселенцами из внутренних губерний России, водворяющимися, преимущественно, в южной части области. М. Терентьев высоко оценил власть Кенесары, но его войска называл разбойниками. Завалишин движение К. Касымова охарактеризовал не разбойничеством и просто бунтом, а именно восстанием. Известно, что Ч.Ч. Валиханов называл Кенесары отважнейшим из мятежников. А. Кенесарин в своем труде приводил отдельные сведения, касающиеся жизни, деятельности и убийстве личности. Н.А. Середя признает Кенесары как политического противника Российской империи, а его борьбу, длившуюся несколько лет, войну во имя восстановления независимости казахского народа. В повествовании А. Янушкевича встречаются и противоположные мнения касательно деятельности казахского хана. А.И. Добросмыслов считал Кенесары последним лживым ханом Средней орды.

Ключевые слова: Центральная Азия, казахи, последний казахский хан, Кенесары Касымов, национально-освободительное движение, царизм, колонизация.

Introduction. The development of empires has not gone unnoticed by historians around the world. It is known that the Russian Empire expanded its territory using various methods and tactics in its policy. In particular, after the gradual conquest of the Kazakh zhuzs (tribal association of Kazakhs - auth.) in modern times, it became possible to annex the Kokand, Khiva and Kyrgyz lands of Central Asia. The uprisings organized by the leaders of the national liberation struggle of the Kazakh batyrs (knights, heroes - auth.) especially the leaders of the national liberation struggle, had a special historical significance in the implementation of this process. The strongest opposition of the Kazakh people to the colonial policy of the Russian Empire was observed in the form of these national liberation uprisings. From the first third of the eighteenth century to the second half of the nineteenth century, more than three hundred uprisings took place before the Kazakh lands came under full imperial rule. The most famous of them was the national liberation uprising led by the Kazakh sultan, the last khan Kenesary. In short, as a result of Kassymov's struggle, the colonization of Central Asia by Tsarism was postponed for decades.

Khan Kene (Kenesary Kassymov - auth.) and his liberation struggle attracted the attention of pre-revolutionary, Soviet-era historians. In the modern era of independent Kazakhstan, the research on Kenesary Khan is even more relevant in terms of finding his skull and returning it to the country. This issue was not only related to personal qualities or the specific nature of the uprising, but also to the problems of research (Bekmakhanov's case), which attracted the attention of many, even foreign scholars.

Although a number of works have been published on the subject, there have always been modern limitations in the writing of published works. As each nation freely and objectively studies its own history, the object of study will be fully revealed. In the conditions of modern independent Kazakhstan, the study of our national history, the history of individuals, which is not given much attention, bears fruit in new methodological directions. It also determines the direction of study of modern Kazakhstani historians.

Materials and methodology. The article uses historiographic sources of different content levels, mainly the works of pre-revolutionary Russian researchers. In addition, in order to conduct a more detailed and comprehensive analysis and assessment of the problem, significant works of Soviet and post-Soviet historians, foreign literature related to the study of the chosen problem are additionally covered. The authors, using the main research methods of historical science, which are equally used in historiographic research, such as comparative, typological and structural, highlight the main aspects of pre-revolutionary historiography to cover the life and work of the leader of the national liberation movement Kenesary Kassymov. The significant conclusions and conclusions of pre-revolutionary authors concerning the problems of researching the personality of the last Kazakh Khan Kenesary Kassymov are considered and analyzed.

In general, the authors of the pre-revolutionary period, covering a variety of issues related to the history, culture and life of the Kazakh people, including the history of the national liberation movement led by Kenesary Kassymov (1837-1847) were of different levels in terms of competence and education (Tulebaev and oth., 2016: 754). Among them were scientists, members of academic expeditions, officials, militaries, zhyrau (narrators), descendants of Kenesary Kassymov, and others.

The purpose of the scientific article Opening of the pre-revolutionary historiography of Kenesary Kassymov's life and activity. In order to achieve this goal, attention was paid to the following issues:

- The views of the authors who studied the life of Kenesary Kassymov and his leadership of the liberation movement; their assessment of the personality of Kenesary;
- The contribution of pre-revolutionary authors to the study of Kenesary Kassymov's personality;
- Issues to be studied in the life and work of Kassymov on the work of pre-revolutionary researchers;

The authors based their research on the principles of historicity, objectivity and diversity. Among the research methods used chronological, comparative-historical, analytical, retrospective, historiographical assessment methods. These principles and methods made it possible to make a personal analysis of the historiographical data, the work of pre-revolutionary authors on the topic, to summarize common issues, to identify features, to come to the main conclusions.

Discussion. M.I. Steblin-Kamenskaya concludes that only N.I. Sereda's article on the pre-revolutionary historiography of the issue and A.I. Dobrosmyslov's chapters on this uprising provide

relatively complete information. He says that other researchers of this period gave only brief information about the uprising. The author also gives a brief assessment of the works of A. Kenesarin, N. Konshin, L. Meyer (Steblyn-Kamenskaya, 1942: 234) Dilmukhamedov also noted that N.I. Sereda's article entitled "The Revolt of the Kirghiz Sultan Kenesary Kasymov" and Dobrosmyslov's "Historical Essay" are the only more or less consistent works of the pre-revolutionary period on this issue.

However, both authors describe in detail only the factual side of the matter: the course of the uprising, the driving forces are well given, but they almost do not characterize the movement itself and do not reveal the reasons for the uprising. The author notes the works of Maksheev, Potto and Terentiev on the uprising of Kenesary, but they highlight issues related to the conquest of Central Asia and the Kazakh steppes by tsarism (Dilmukhamedov, 1946: 14).

E.B. Bekmakhanov in his work "Kazakhstan in the 20-40s of the XIX century" notes that only Meyer and Dobrosmyslov give more or less detailed information about the course of the Kenesary uprising, but Dobrosmyslov retold the work of Sereda in an abbreviated form. The author also separately noted the works of Krasovsky and Terentiev (Bekmakhanov, 1992: 18). E.B. Bekmakhanov gave a brief assessment of the works of these authors.

Historians R. Suleimenov and J. Kasymbayev in 1837-1847 showed that the history of the study of the popular movement, which included a wide range of three faces, began in 1947 with a monograph by E.B. Bekmakhanov (Suleimenov, Kasymbayev, 1991: 64).

In his work on Kenesary Khan, J. Kasymbayev pays special attention to the works of M. Krasovsky and I. Zavalishin. This concludes that both works have the same direction and form in terms of propaganda of colonial policy (Kasymbayev, 1993: 89). The author also valued N. Sereda's work. The contribution of the works of V. Potto and P.P. Semenov-Tien-Shansky in the study of the problem is noted.

In his article on the Kenesary Uprising, the Kazakh historian Orazov wrote that the uprising led by Kenesary had attracted the attention of pre-revolutionary Russian historians (Orazov, 2012: 120).

He described bourgeois-liberals such as M.I. Venyukov, V. Potto, A.G. Serebrennikov, Baron Uslar, P.P. Semenov-Tien-Shansky, Ch.Ch. Valikhanov, I.F. Babkov, I. Zavalishin, L. Meyer, M. Krasovsky, N. Konshin, N. Sereda, A.K. Gaines, A. Yanushkevich, who described some of the problems of this event since the late 1840s. However, the author does not make a separate analysis of the works of these researchers.

In E. Valikhanov's book, published in Moscow, Kenesary Kasymov is presented as a spiritually rich and unique personality. As the book is not written in a purely scientific way, it does not raise historical issues (Valikhanov, 2004). S.F. Mazhitov studied the problems of history, theory and historiography of the people's liberation movement of the XVIII– early of XX centuries in Kazakhstan (Mazhitov, 2007).

Although the author's work contains a historiography of the general problem, due to the breadth and scale of the chronology of his research topic, the pre-revolutionary historiography of Kenesary Kassymov's national liberation uprising was not reflected. However, general conclusions for the period are given.

J. Kusainova in a scientific article devoted to the methodological aspects of the study of the national liberation movement of the Kazakh people in 1837-1847 considers the features of studying the problem in the pre-Soviet period. The author quotes E.B. Bekmakhanov's assessment of the works of A. Dobrosmyslov and N. Sereda. The article also clearly supports S. Mazhitov's conclusions on the issue.

According to the author's conclusion, in general, the pre-Soviet historiography of the movement of Kenesary Kasymov reflected an official approach to national movements, deliberately justifying the colonial expansion of Russia in Kazakhstan. This was reflected in the quality of the research style, which was characterized by a narrowing of the source base, which was used to the extent that it was beneficial from the point of view of the state interests of the metropolis (Kusainova, 2012: 80).

In general, Kenesary Kasymov's pre-revolutionary historiography of the history of the national liberation uprising has attracted the attention of some researchers. However, most of them were taken as a separate historiographical object and did not devote large-scale scientific work.

Results. In the pre-revolutionary period, Kenesary Kassymov's movement was mostly studied by Russian soldiers and officials. Military geographer and traveler M.I. Venyukov described the

Kassymov uprising from beginning to end. According to the author Venyukov, the Kazakhs will start a war only if they are afraid for their villages or if they have another foods and horses. Always assuming that the troops would finish the campaign in a short time, they did not go to the other side of the steppe to fight. Kenesary's actions were carried out in the same way. In this case, it is faster to achieve the goal, allowing you to attack the opponent's herds more often than to call for an open battle (Venyukov, 1860: 278-279). He cited Kenesary's methods of warfare only as an example. Kenesary is considered to be a well-known cause of unrest in the steppe zone.

Commenting on the liberation uprisings of the Kazakh people, M.I. Venyukov described the uprising led by Kenesary Kassymov as an "important armed uprising". Besides, he wrote that "the unrest of Kassymov's period has reached its peak" (Venyukov, 1860: 278-279). He noted that Kenesary's knowledge of the local conditions and local area and his ability to use it skillfully during the battles contributed to the prolongation of the sultan's war with Russia. It is clear that the author, who represented the interests of the tsarist government, recognized the outstanding personality of Kenesary.

Lieutenant Colonel and military officer L. Meyer, provided relatively detailed information about Kassymov activities. According to the data, in 1837, Sultan Kassym and his son Kenesary appeared in the territory of the Orenburg administration, which the Siberian authorities tried to oust from their territory. In the same year Kenesary defeated the Siberian Cossacks and was wounded. However, in the winter he intends to rejoin his native village in Torgai. Upon learning of this information, the leadership sent about 2,000 troops under the command of military sergeant Lebedev to the Torgai River. While Lebedev was plundering, robbing, capturing and retreating the village of Kenesary's relatives, Kenesary and his men attacked our Kirghiz (Kazakhs - auth.) in the east, retaliated and robbed the caravan. Despite such efforts, Kenesary has since been considered by many of our Kirghiz (Kazakhs - auth.) as a defender against the Russians (Meyer, 1865: 54). According to L. Meyer, the title of rider and the acquisition of booty were the most expensive for the sultan. Under Kenesary Kassymov's banner are mostly homeless people who have no other choice. The author also writes that the sultan was very brave and kind to Russian prisoners. Thus, Kenesary showed that he had the ability to attract people, and that in his band of pirates were not only Kazakhs, but also locals and even a few Russian refugees. In general, Kenesary was able to take advantage of our unreliable actions and the constant disagreements between the sultans (Meyer, 1865: 57, 61). The author (L. Meyer) noted and appreciated Kenesary Kassymov's personal qualities. He was close to understanding the character, appearance and assessment of a person in front of his people. However, when describing the reasons for the maturity of his detachment, he likened them to pirates, thinking that they consisted mainly of helpless wanderers. According to the author (L. Meyer), in 1840 Kenesary sultan was persecuted and in a difficult situation, but gradually his work progressed: the strong Shomekey (Шомекей - auth.) tribe accepted him with respect and gave him the daughter of their best biy (judicial and political figures of the Kazakh tribes - auth.), and then the other tribes - The Tortkara (Торткара - auth.) and Shekty (Шекти - auth.) tribes also recognized the rule of the sultan. So, he did not call himself a khan without any grounds. However, he was at loggerheads with all his neighbors, only with Khiva he was at peace (Meyer, 1865: 59). He gave information about the personal life of the Kenesary and showed that he was indeed recognized as a khan among the people. In 1845, after a prisoner exchange between Kenesary and representatives of the empire with lieutenant general K.I. Gern, L. Meyer stopped writing about Kenesary.

Soldier N.I. Krasovsky, who conducted military statistics in the Middle Zhuz (a group of Kazakh tribal associations - auth.), described the Kazakh uprising, led by Sultan Kenesary, as: "... an attempt to preserve the structure and freedom of the people living in the steppes." The author acknowledged that the unity and independence of the people was the main value for the Kazakhs. Such an approach was considered quite new for its time (Krasovsky, 1868: 8). N.I. Krasovsky said it was not surprising that there were so many protests against the new form of government that it was impossible to abandon it. Although Kenesary was inferior to his grandfather Ablai in some political moments, he surpassed his father Kassym in courage. In the Siberian steppes, Kenesary Kassymov's name began in 1836 when he took revenge on his brother Sarzhan and killed 40 Tashkent residents. In 1837, it became clear to the imperial authorities that Kenesary Kassymov was calling on the Kirghiz (Kazakhs - auth.) of the

Middle Horde to secede from Russia (Krasovsky, 1868: 106). From this time on, clashes broke out between members of the movement led by Kenesary Kassymov and imperial troops. The main victims were ordinary villages of individual tribes. While Kenesary was ruthless in trying to win them over, historians say that the Cossacks massacred all the villages that supported Kenesary Kassymov, even the villages that did not support them.

The struggle for the liberation of the people did not escape the attention of Russian soldiers who conducted research in the Kazakh steppes on special orders of the Tsarist Russia. In 1843, Lieutenant General I.F. Blaramberg worked as an ober-quartiermeister of the Orenburg corps. His writings in the course of his work also contain some information about Kenesary. He (Blaramberg) points out that in 1843 an army was sent against the rebellious Sultan Kenesary Kassymov, who disturbed the peace of the eastern part of the Horde. In 1844, it is reported that the troops were again sent in pursuit of the Sultan of Kenesary and his gang of robbers (Blaramberg, 1848, p. 156).

In 1870, a military man of German origin, V. Potto, was appointed head of the Orenburg Cossack cadet school, enlisted in the Life Guards Ural Cossack squadron and became a lieutenant colonel. Potto's works on steppe campaigns and steppe travelogues have been published. According to V. Potto, every year the colonization of the Zhetisu is intensified by foreigners from the interior of Russia, mainly in the south of the region (Potto, 1876a: 239). The author's (V. Potto) work clearly shows the consequences of colonization. It is known that the uprising organized by Kenesary Kassymov was also directed against colonialism. The author points out that significant battles took place at that time: "In 1844, during the revolt of the famous steppe sultan Kenesary Kassymov, the largest military event on the line was, without a doubt, the destruction of one of the villages" (Potto, 1876b: 407).

M.A. Terentyev's work is dedicated to the history of the conquest of Central Asia. The work contains and analyzes some data on the actions of Kenesary Kassymov. The descendants of Abylai Khan and Uali lost hope for power in the Middle Horde in the Siberian department and sought power in the Lesser Horde, and then succeeded. He proclaimed himself khan, collected alms from his subjects, organized the administration of justice and punishment, formed an alliance with Bukhara and declared war on the Tashkent prince for the death of his father. Sozak and Tashkent are occupied by Kirghiz (Kazakhs - auth.) (Terentyev, 1906: 199). Although general of the tsar's army M. Terentyev showed Kenesary's high level of power, he likened his warriors to robbers. He believed that, although the troops were sent to the steppe one after another, Kenesary, as much as he could, wandered ahead of these troops and led them into the endless steppe without falling into the pursuers. Without taking control of pastures and wintering grounds, military operative soldiers, brutality, diplomacy, that the forces will not be able to conquer the Kirghizes (Kazakhs - auth.) After all these events, V.A. Obruchev is completely convinced. Therefore, in 1845 he recognized the need to build two fortifications in the steppe: one on the Turgai River, the Orenburg fortress, and the other on the Irgiz River, the Ural fortresses (Terentyev, 1906: 203). In general, copies of the letters exchanged between Kenesary and Obruchev are also stored in the State Military-Historical Archive of Russia (Archive RSMHA, 1201: 51-58). The value of archival documents as historical data is obvious. Summarizing the above opinion of the author of historiographical data M. Terentyev, he explains why Kenesary Kassymov prevailed in the confrontation with the imperial forces because he knew the location of everything of his region. He emphasizes Obruchev's effective decision to prevent this and find a way to win, that is, to build fortifications in a practical way. Indeed, these measures were one of the reasons why the uprising led by Kenesary Kassymov was defeated.

Historian, ethnographer I.I. Zavalishin said that the Tatar mullah Alim Yagudin, who was expelled in 1859, was an adviser, friend and diplomat to the famous Kazakh sultan Kenesary Kassymov, who revolted in the Middle Horde in 1837-1846. Zavalishin described Kassymov's movement as an uprising, not just a riot or robbery. Different views from Russian researchers are found in the works of the Kazakh people and the oral historiography of the steppe. However, the views of the Kazakhs who served the tsarist government were analogous to Russian ideology. Scientist, historian, ethnographer and military man Ch.Ch. Valikhanov wrote in his note about Bayanaul that the uprising, led by Sultan Kassym in 1825, followed by Sarzhan and Kenesary, lasted until 1846 and was finally stopped by force. The researcher calls Kenesary the most courageous rebel (Valikhanov, 1985:

312). It can only be said that his assessment as an officer in the Russian army was in line with his position. It is clear from his work that the historian did not pay much attention to the issue, conducting research on this topic.

The work of Ahmet Kenesarin, a descendant of Kenesary Khan, has a special place in the historiography. It arose in connection with the request of full member of the Statistical Committee of the Syrdarya region E.T. Smirnov, to write a biography of the Sultan of Syzdyk. However, the work was written by Ahmet Kenesarin, who was more interested in writing rather than his brother Syzdyk (Sadyk) sultan. The work also includes a biography and activities of Kenesary in the form of a historical retreat. E.T. Smirnov himself called the Sultan of Syzdyk "the last fighter for the independence of the Kirghiz (Kazakh - auth.) people" (Kenesarin, 1992). Issues not mentioned in the works of other authors considered in the work are raised. For example, Kene was imprisoned in Tashkent, hold a great commemoration in honor of the deceased father and brothers, where he was promoted to khan by the Kazakh hordes, the khan's views on Kokand, the sending of an ambassador to China, the interests of all Kazakhs, as in the days of Abylai Khan, etc. the life and work of the person, the individual facts of death. Khan Kene's ultimate goal was to unite the three zhuzs and establish power in them as a country. Such works, as a separate object of study, are widely analyzed and deserve further study.

Official of the Governors-General of Orenburg and Samara, local historian and publicist - N.A. Sereda wrote a number of works on the causes, course and suppression of the uprising led by Kenesary Kassymov in 1838-1847. N.A. Sereda formulated the reasons for the national liberation movement. He did not hide that one of the main reasons was to preserve the unity of the land and the people. He presented it thus: «Kenesary, like other Kirghiz (Kazakh - auth.) used to consider the entire steppe as their property, and in the near future they were threatened with the division of the steppe into districts. Even at that time, the Russian administration indicated the area where which clan was supposed to roam. Of course, the nomads did not like such interference by the Russian authorities, and they tried in every possible way to separate from it» (Ibid., p. 7). Another reason is that «...the government carried out the reform without deputies speaking on behalf of the people, sitting in the office with officials who have no idea about the Kazakh people». The author believes that the reasons for the revolt were the establishment of a «new line of land» in 1835 for the Cossack settlements belonging to the Kirghiz (Kazakh - auth.), and in 1836, as an experiment, a tax of 1 som 50 tiyn on each Kirghiz (Kazakh - auth.) yurt. All this provoked protests from our nomads. The author (Sereda) also tells the story of Lebedev, known for his military agility, about Kenesary Kassymov. According to him, Kenesary could "shout a slogan" and thousands of young men would be ready to join his gang, fight for lost independence, or die with his commander (Sereda, 1870: 81). It is clear from the content of the work that N.A. Sereda valued Kenesary as a statesman. This is evidenced by the following description of the author: «Sultan Kenesary Kassymov's ancestors were descended from Sultan Ablai. He was brave, energetic, brought up in the spirit of revenge, cruel to the enemy... In short, Kenesary was able to become a worthy ruler of his army. Inspiring his troops would be the envy of any European commander. Kenesary was like that! Yes, this man, in general, was an outstanding person, and if he was brought up in a different way, he would be a great statesman» (Sereda, 1870: 550). Although N.A. Sereda positively acknowledges Kenesary's personality traits, his goal is to describe a group of people as "pirates", "predators, mobs", "rebellious hordes", as in the above author. In June 1842, the rebellious sultan repeatedly sent angry letters to the Siberian authorities, describing himself as a great khan of the invincible horde (Sereda, 1870: 61). Sereda's presentation of the document shows that Kenesary Kassymov did not recognize the legitimacy of the khanate. The sultan's familiarity with the local steppes allowed him to fly from one place to another in front of our troops, which were moving like turtles (Sereda, 1870: 77). The author tries to explain one of the reasons why Kenesary Kassymov did not stop his actions for ten years and organized a national liberation uprising against the empire.

The poet and ethnographer Adolf Yanushkevich, who was deported to Siberia in 1832 as a "political criminal", in 1841 transferred to the office of the head of the frontier department of the "Siberian Kirghiz" and went on business trips abroad. He writes down what he finds interesting every day. These records address certain issues concerning the Kirghiz (Kazakh - auth.) hordes (Yanushkevich, 2005: 18). Adolf Yanushkevich described Kenesary as a freedom fighter. For many

years, the sultan roamed the Small and Middle Hordes, the Karakum and Betpakdala sands, constantly fleeing from the persecuted troops sent against him from the Orenburg and Siberian lines. He wrote that he had crossed the Ili through the ice with his armed forces, returned to Zhetisu, and sent a proclamation urging the Uisuns («Уйсин» a tribal association of the Kazakhs - auth.) to renounce relations with Russia and recognize themselves as khans (Yanushkevich, 2005:83). The author's notes also contain information about the Council of Kenesary, and some of them are confirmed by archival materials. In general, the author's views on Kenesary are contradictory. The work requires extensive research.

Historian and ethnographer A.I. Dobrosmyslov wrote in a historical essay on the Turgai region that he noticed that the sultans did not want to lose this famous struggle without the abolition of the khanate in the Lesser Zhuz. When the efforts of Shergazy Khan and his son Edige failed in this direction, Sultan Kaiypkali Esimov appeared on the stage as the last false khan of the Small Horde. Undoubtedly, such a protest arose in the Middle Horde in 1822-1824 with the introduction of a new initiative. Here the khan's descendants were given a fairly simple rank. Sultan Kenesary Kassymov and his father Kassym Sultan were the opponents of such innovations in the Middle Horde. Kenesary, like Kaiypkali, was the last false khan in the Middle Horde (Dobrosmyslov, 1902: 342). The author Dobrosmyslov considers both Kaiypkali and Kenesary khan as «false khans».

The information provided by Baron Uslar, a prisoner of Kenesary Kassymov, has importance (Otechestvennye, 1848). It provides some factual material on the Kenesary uprising, as well as information on field diplomacy. The author concludes that he noticed hospitality from Kenesary Kassymov even while in captivity.

According to the chairman of the Orenburg border commission M.V. Ladyzhensky: «Kenesary was higher than a simple robber, chasing across the steppe only for the purpose of profit, only for prey. Kenesary Kassymov is not one of those people who appeared in the steppe and, under small conditions from the government, disappeared without leaving any traces behind. He is superior to these aliens both in origin, and in purpose, and in abilities. Therefore, it cannot be neglected» (Valikhanov, 2004: 71). It is clear that Ladyzhensky did not disclose the goals and abilities of Khan Kene. A senior Russian official could not say that «the ultimate goal of the talented commander Kenesary is to create an independent state», therefore, he tried to convey his opinion with subtext, hinting at the great intentions of the Kazakh Khan. And the administrations of Orenburg and Western Siberia had to reckon with Kenesary.

The conclusion of the following author is very interesting, he calls on scholars to understand that the Kenesary uprising was «large-scale and driven more by a desire to liberate and restore unhindered nomadic routes than by a national liberation uprising, as it is most often characterized» (Sabol, 2003: 248).

When talking about the study of the issue, it is necessary to pay attention to the assessment of the Kazakh people at that time, that is, to describe the historical perspective on it, which is preserved in the memory of the country. They are given in oral history, in individual memoirs. In general, it is clear that "oral history" and "spoken history" are historical sources. However, they also have their place as historiographical data. Because the oral literature provides insights into the problem, it is appropriate to pay attention to the historiographical role of oral history. It is impossible not to mention the heroic poem "Kenesary - Nauryzbai". The value, historicity and character of the poem as a fact have been analyzed in the works of a number of researchers. The point of view in the work is given by Nysanbay Zhyrau, who witnessed and experienced the events of the national liberation uprising. The main priority and peculiarity here is that the research topic, the national liberation uprising led by Kenesary, is assessed in terms of internal factors, and the main idea is freedom.

Conclusion. Thus, in the pre-revolutionary period, the history of Khan Kene and his liberation uprising was mainly studied. The study of the life and work of Kenesary Khan in the pre-revolutionary period, as well as the writing of its history, had its own peculiarities. During the pre-revolutionary period of the national liberation uprising, which began the life and work of Kenesary Khan, in particular, in 1837-1847, the military and researchers, representatives of the open-minded society of his time focused on the study of hostilities. The works were written from a Russian point of view,

Eurocentric, chauvinistic. However, there are those who try to tell the story in the same way. Authors of that period note the good qualities of Kenesary Khan as a commander and ruler. However, they do not acknowledge that the Kazakh people raised his power, albeit for a short time, as a khan, calling him a «rebel», «false khan», and his subordinates as «predators», «mobs», «rebellious hordes». However, the information about the defeat of Kenesary Khan's army and the sending of punitive detachments against him prevailed. Among the works, the original works born at that time can be a real alternative historical and historiographical data. These include the above-mentioned poems, memoirs and biographies. The thoughts and views of the authors are close to the historical memory of the people who experienced the event. In fact, in these works, the main goal of the national liberation uprising led by Kenesary Kassymov in 1837-1847 was the struggle for freedom, independence and the preservation of the foundations of statehood.

What we have considered in this article are only some of the works published before the revolution. Attempts were made to reveal the legitimacy of the historiographical data, to analyze and evaluate them as much as possible.

In general, there are many publications about Kenesary. It is clear that from time to time a lot of facts on the topic are presented, the data are put into circulation, suspicious issues are clarified, research methods and methodological principles are developed.

Gratitude

The article was prepared as part of the implementation of the project IRN AP08052271 «New declassified Russian archives about unknown pages of the life and work of Kazakh khans, sultans, batyrs (18- first half of the 19th centuries)».

Information about the authors:

Nurgul Kurmanalina – PhD, Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0001-7165-9935>, E-mail: nurgulca@mail.ru;

Orazgul Muhatova – Candidate of Historical Sciences. Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0002-8613-7248>, E-mail: orazgul7@rambler.ru;

Olzhas Kuanbay – PhD, Ankara University, Ankara, Turkey, <https://orcid.org/0000-0003-2079-1084>, E-mail: 1084olkube89@gmail.com.

REFERENCES:

Bekmakhanov E. Kazakhstan in the 20-40 years of the XIX century [Kazakhstan v 20-40-e gody XIX veka] – Alma-Ata: "Kazakh University", 1992. – 400 p. [in Russian].

Blaramberg I.F. Military-statistical review of the Kirghiz-Kaisak land of the Inner (Bukeevskaya) and Trans-Ural (Small) Horde, Orenburg Department [Voenno-statisticheskoe obozrenie zemli Kirgiz-kaisakov Vnutrennei (Bukeevskoi) i Zaural'skoi (maloi) ordy, Orenburgskogo vedomstva]. Military Statistical review of the Russian Empire [Voenno-statisticheskoe obozrenie Rossiiskoi imperii]. Vol. XIV. Part, 2. – 158 p [in Russian].

Dil'mukhamedov E.D. The uprising of the Kazakhs under the leadership of Kenesara Kasymov in 1837-1847. [Vosstanie kazakhov pod rukovodstvom Kenesary Kasymova v 1837-1847 gg.] – Almaty, 2010. – 200 p [in Russian].

Dobrosmyslov A.I. Turgay region. Historical essay [Turgaiskaia oblast'. Istoricheskii ocherk] // Proceedings of the Orenburg Department of the Imperial Russian Geographical Society [Izvestiia Orenburgskogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva] Vol., 1. Issue, 17. 1902. – Pp. 257-524 [in Russian].

Domestic notes [Otechestvennye zapiski]. – №10. – 1848. – Pp. 3-166 [in Russian].

Ianushkevich A. Diaries and letters from a trip to the Kazakh steppes [Dnevnik i pis'ma iz puteshestviia po kazakhskikh stepiam]. – Almaty, MKA, 2005. – 232 p [in Russian].

Kasymbaev Zh. Kenesary khan [Khan Kenesary]. – Almaty: Kazakhstan, 1993. – 112 p [In Kazakh].

Kenesarin A. Sultans Kenesary and Syzdyk: Biographer. Essays [Sultany Kenesary i Syzdyk: Biograf. ocherki] / Processing. and note by E.T. Smirnov. – Alma-Ata: Zhalyn, 1992. – 144 p.

Krasovskii N.I. Siberian Kyrgyz Region [Oblast' Sibirskikh kirgizov] // Materials for geography and statistics of Russia collected by officers of the General Staff [Materialy dlia geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami general'nogo shtaba]. Part, 1. – St. Petersburg, print.: Trapshelia, Rettera i Shneidera, 1868. – 472 p [in Russian].

Mazhitov S.F. Problems of history, theory and historiography of the People's Liberation movement of the XVIII – early XX centuries in Kazakhstan [Problemy istorii, teorii i istoriografii narodno-osvoboditel'nogo dvizheniya XVIII-nachala XX vv. v Kazakhstane]. – Almaty: Mektep, 2007. – 350 p [in Russian].

Meier L. Kirghiz Steppe of the Orenburg Department [Kirgizskaia step' Orenburgskogo vedomstva] // Materials for geography and statistics of Russia collected by officers of the General Staff [Materialy dlia geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami general'nogo shtaba]. – St. Petersburg, print.: E. Veimara i F. Persona, 1865. – 288 p [in Russian].

Orazov R. Kenesary uprising [Kenesary koterilisi] // Kazakh almanac [Kazakh al'managy]. – №01 (11). – 2012. – Pp. 118-136 [In Kazakh].

Potto V. About steppe campaigns (Public lectures given at the Orenburg Cadet School, in 1872) [O stepnykh pokhodakh (Publichnye lektzii, chitannye pri Orenburgskom iunkerskom uchilishche, v 1872 g.)] // Military collection [Voennyi sbornik]. – №4. – 1873. – Pp. 229-266 [in Russian].

Potto V. From travel notes on the steppe. Iletsky district [Iz putevykh zametok po stepi. Iletskii raion] // Military collection [Voennyi sbornik]. – №8. – 1876. – Pp. 384-409 [in Russian].

Russian State Military Historical Archive (RSMHA) [РГВИА]. F. 846, In. 16, C.1201, P.51-58 [in Russian].

Sabol S. (2003) Kazak resistance to Russian colonization: interpreting the Kenesary Kasymov revolt, 1837 – 1847. // Centr. Asian surv. Abingdon. Vol. 22, – N 2/3. – P. 231-252.

Sereda N.A. The revolt of the Kyrgyz Sultan Kenisara Kasimov (1838-1847) [Bunt kirgizskogo sultana Kenisary Kasimova (1838-1847 gg.)] I-IV. // Bulletin of Europe [Vestnik Evropy]. – Vol. 4. – 1870. – Pp. 541-568 [in Russian].

Sereda N.A. The revolt of the Kyrgyz Sultan Kenisara Kasimov (1838-1847) [Bunt kirgizskogo sultana Kenisary Kasimova (1838-1847 g.)]. V-VII. // Bulletin of Europe [Vestnik Evropy]. – Vol. 5. Book, 9. – 1870. – Pp. 60-86 [in Russian].

Sereda N.A. The revolt of the Kyrgyz Sultan Kenisara Kasimov (1838-1847) [Bunt kirgizskogo sultana Kenisary Kasimova (1843-1847 g.)]. I-V. Bulletin of Europe [Vestnik Evropy]. – Vol. 4. Book 8. – 1871. – Pp. 655-690 [in Russian].

Steblyn-Kamenskaya M.I. On the History of the Uprising of Sultan Kenesary Kasimov [K istorii vosstaniya sultana Kenesary Kasimova] // Historical notes [Istoricheskie zapiski]. – Vol. 13. – 1942. – Pp. 234-255 [in Russian].

Suleimenov R., Kasymbaev Zh. Kenesary uprising: A new look at the old reality [Kenesary koterilisi: kone shyndykka zhanga kozkaras] // Kazakhstan kommunisti. – №3. – 1991. – Pp. 63-72 [In Kazakh].

Terent'ev M.A. The history of the conquest of Central Asia. With maps and plans [Istoriia zavoevaniia Srednei Azii. S kartami i planami]. – Vol. 1. – St. Petersburg-Neveskii, 1906. – 509 p [in Russian].

Tulebaev T., Kurmanalina N., Seksenbayeva G., Baygunakov D. (2016) Kazakh-Dzhungarian relations in the works of the pre-revolutionary Russian scientists // Bylye Gody. Vol. 41, Is. 3. 2016. Pp. 753-760 [in Russian].

Valikhanov Ch.Ch. Collected works in five volumes [Sobranie sochinenii v piati tomakh]. – Vol. II. Alma-Ata, Glavnaia redaktsiia Kazakhskoi sovetskoi entsiklopedii, 1985. – 416 p [in Russian].

Valikhanov E.Zh. () Kenesary. – Moscow, Molodaia gvardiia, 2004. – 232 p [in Russian].

Veniukov M.I. Experience of the military review of Russian borders in Asia [Opyt raboty voennogo obozreniia russkikh granits v Azii]. Issue, 2. – St. Petersburg, 1876. – 180 p [in Russian].

Veniukov M.I. Notes on steppe hikes in Central Asia [Zametki o stepnykh pokhodakh v Srednei Azii] // Military collection [Voennyi sbornik]. – Vol. 16. Book 11. – 1860. – Pp. 259-298 [in Russian].

Zavalishin I. Description of Western Siberia [Opisanie Zapadnoi Sibiri] In three volumes. Vol. 3: Sibirsko-Kirgizskaia step'. – Moscow, Universitetskaia tipografiia, 1867. – 145 p [in Russian].

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2022_30_2_249-252

FTAMP 03.23.55

СЫН-ШҚІР

Нәбижан Мұқаметханұлы. «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» кітабына /Ред.: ҚР ҰҒА академигі Х.М. Әбжанов, тарих ғылымдарының докторы А.И. Құдайбергенова. – Алматы: «Қазақ университеті», 2021. – 250 б.

К.Н. Балтабаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Қазақстан, Алматы.

*Автор-корреспондент

E-mail: kulgazira_777@mail.ru (Балтабаева)

Рецензия «Отандастар қоры» коммерциялық емес Акционерлік қоғамының «Қазақтардың Қазақстанмен шекаралас мемлекеттердің аумақтарын қоныстану тарихын зерделеу» жобасын іске асыру шеңберінде әзірленді.

Нәбижан Мұқаметханұлын Қазақстандағы, Қытайдағы, тіптен әлемдегі қазақ диаспорасына таныстырудың қажеті жоқ, тек ғылымға енді ғана келген, тарихқа жаңадан ден қойып жүрен жас зерттеушілер болмаса. Автор әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогикалық қызметін атқара жүріп, Қазақстан Республикасының 30 жылдығына арнап жазған «Халықаралық феномен: қазақ халқының бөлінуі мен тұтастану үдерісі» атты іргелі монографиясын жариялады. Мұнда ескеретін жайт, бұл еңбек мемлекет қаржыландыратын қандай да бір міндеттелген ғылыми жоба аясында орындалған жұмыс емес, автор өзінің жүрек қалауымен көп жылғы зерттеуінің тұжырымдамасы іспеттес құнды дүние. Одан біз автордың кәсіби тарихшы, қытайтанушы және саясаттанушы ғалым екенін аңғарамыз.

Аталмыш монография бес тараудан құралған. Онда XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап XX ғасырдың екінші жартысына дейінгі аралықта, қазақ диаспорасының қалыптасуына ықпал еткен негізгі оқиғаларды халықаралық қатынастардағы күрделі өзгерістерге байланыстырып пайымдайды. Зеттеуші бұл тақырып аясындағы өзіне дейінгі ғалымдардың тарихнамасын барынша оқып саралай отырып оң бағасын берген (9-13 бб.). Қазақстандағы Қытай, Моңғолия және Ираннан келген тарихшы, лингвист шығыстанушы қандас (репатрианттардың) ғалымдардың ғылыми еңбектерінің құндылығын жоғары бағалайды. Ал дереккөздерге тоқталғанда, естелік жанрындағы дерек материалдары ретінде пайдалану барысында, оларды басқада тарихи жазба құжаттармен салыстырып қолданудың қажеттілігін нақты мысалдармен атап көрсетеді. Сондай-ақ «...мемуарлық еңбек жазушылардың тарихқа да, жас ұрпаққа да, өзіне де жауапкершілікпен қарап, көздері көрген, басынан кешкен шындықты ғана жазып қалдырғаны абзал болар еді» (15 б.), - деп ескертеді.

Монографияның «Қазақ халқының бөліну үдерісі» деп аталатын бірінші тарауында, халқымыздың бөліну үдерісінің - еліміздің тағдырын басқа мемлекеттер шешуімен байланыстырып түсіндіреді. Оның себептерін Орталық Азиядағы халықаралық қатынастардағы өзгерістер негізінде қарастырады. XVIII ғасырдың 30-жылдары қазақ қоғамының саяси өміріне Ресейдің отарлық саяси факторының қосылғанын (21 б.), ал 50-жылдары «Шығыс бүйірден Цин империясының қысқан жағдайының қалыптасқанын» (25 б.) атап көрсетіп, қазақ даласының екі империяның таласына түскенін түсіндіреді.

Жұмыстың «Қазақтардың Қытай мемлекеті құрамында қалуы» атты параграфында, қазақтардың Алтай, Тарбағатайдағы және Іледегі атажұртына қалай көшіп барғаны және Цин империясының құрамында қалай қалып қойғаны тарихи құжаттар негізінде талданып көрсетіледі.

Автор Ресей мен қытайлық Цин империясы кезіндегі екі елдің әлеуметтік даму деңгейіндегі айырмашылық мәселесіне талдау жасайды. «Ол кезде патшалық Ресейде капиталистік өндірістің дами бастауына байланысты, оларға шикізат көздері және одан өндірілген өнімдері саудалайтын нарық қажет болды. Сондықтан олар экспанциялық бағытта – Қазақстан, Орталық Азия, одан әрі Үнді мұхитына бет алды. Бұл мақсатын іске асыру үшін орыс үкіметі әскериленген қоғамдық күшті, яғни баукеспе казактарды алға салып пайдалану саясатын қолданды», - дейді.

Ал Цин империясы ертеректе Жоңғар хандығының бақылауында болған қазақ жерлеріне саяси бақылау орнатуды көздеді. Сондықтан олар казактардың шығыстағы атажұртына қайта көшіп баруын шектеу саясатын қолданды. Алайда екі ел арасында саяси және экономикалық сауда байланыстарының өрістеуіне байланысты казактар шығысқа қарай жылжып көшіп отырды. Тіпті Цин империясының шекара қарауылдарынан өтіп барып қоныстанды. Сонымен Ресей отарындағы казактар және Цин империясына тәуелді казактар құбылысы қалыптасты. Қытай мен Ресей өздерінің қазақ даласындағы мемлекеттік шекарасын анықтап алу керек болды.

1864 жылдың 7 қазан күні Қытай мен Ресей өкілдері Шәуешек қаласында «Қытай-Ресей батыс-солтүстік шекараны делимитациялау келісіміне» қол қойды. Аталмыш Құжат бойынша қазақ жерінің Қытайға тиген бөлігіндегі казактар жерімен бірге Қытайға, ал Ресейге тән болған өңірдегі казактар тұрған жерімен бірге Ресейдің құрамына енді.

Содан кейін қытайлық ресми құжаттарда жаңа түсініктер қолданысқа енді: «Ресей казактары», «Ресейге қараған казактар» және «Қытай казактары», «Қытайға қараған казактар» деген жаңа қоғамдық құбылыс (феномен) қалыптасты. Цин империясы провинцияларды әскери-әкімшілік жүйемен басқарған. Іле және Тарбағатай өңірлерінің казактары Іле генерал-губернаторының басқаруына қарады, ал Алтай өңірі казактарды Улиастай генерал-губернаторының Қобдадағы уәзіріне басқартады. Алайда казактардың дәстүрлі қоғамдық басқару формасы сақталды. «Ақалақшы (Болыс), Мыңбасы, Үкіртай, Гун, Тайжи деген сияқты көптеген тең дәрежелі мансап титулдарын тағайындап, солар арқылы казактарға үстемдік жүргізді» (36 б.).

«Шет елдегі казактардың өмір сүрген қоғамдық ортасы» деп аталған екінші тарауында, казактардың Қытай Республикасы (1912–1949 жж.) кезіндегі қоғамдық жағдайы мен тіршілік тәсілдерін ашып көрсетеді. Содан кейін 1949 жылдан бергі Қытай Халық Республикасындағы қоғамдық өзгерістерді және олардың соңғы 70 жыл ішінде қазақ қауымдарының тағдыр-талайы, мәдениетіндегі дамуы мен тоқырауы тарихи тұрғыдан пайымдалады.

Қытайдағы казактардың жан санының өсуіне Қазақстаннан барған босқындардың үлкен ықпалы болғаны да пайымдалады: 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің қатысушылары және олардың отбасы мүшелері; Кеңес үкіметіндегі 1920–30 жылдардағы саяси жағдай, аштық пен саяси қуғын-сүргіннен бойтасалағандар қосылды. Бұл босқындардың келуімен Қытайдағы қазақ қауымының саны артып қана қоймай, олардың сапасы да өзгерді, - дейді. Соның нәтижесінде Қытайда тұрып жатқан казактар екі түрлі топтан құралады: басым көп бөлігі – кезінде шекара делимитациялаудан бұрын атажұртында барып орныққандар, яғни өздерін байырғы атажұртында отырмыз деп санайтындар; екінші топты құрайтындар - Кеңес Одағы кезінде түрлі себептермен ауып барғандар.

Автор архив құжаттарына сүйене отырып, Қытайдағы казактардың өмір сүрген қоғамдық ортасын тұжырымдап сипаттайды. Сондай-ақ Моңғолия жеріндегі казактар - XIX ғасырдың соңғы жартысында Қытайдың Алтай аймағынан көшіп барған Абақ-керей тайпалары және XX ғасырдың басында Шығыс Қазақстанның Марқакөл мен Зайсан аудандарынан босып барған Наймандардан қауымдасқан. Олардың Моңғол мемлекет құрамына қабылдану барысы ұзаққа созылғанын пайымдайды. Екінші тараудың екі параграфы Моңғолиядағы казактардың тұрмыс-тіршілігі, қоғамдық ортасы және әлеуметтік дамуына арналған (40 б.). Оларды казактардан шыққан бір гун мен 15 үкірдай басқарды. Моңғолиядағы казактардың жайылымдық жерлерінің кеңдігі мен өміршең рухы олардың моңғол далаларында сақталып қалуы мен дамуына негіз болды. Ал Моңғол мемлекетінің дербестігі ондағы казактардың азаматтық алуына және әлеуметтік саяси істерге қатысуына алғышарт әзірледі деп тұжырымдайды автор.

Н. Мұқаметханұлы Қытайдағы қазақ босқындарының күрделі мәселелеріне ерекше мән беріп, оларға «Қазақтардың алыс шетелдерге босып кетуі» деген жеке параграф арнайды.

Автор Алтай аймағы қазақтарының ішкі көшіп-қонуының негізгі бес себептерін анықтайды, яғни олардың шығысқа үдере көшуі және Шэн Шицай губернаторының зұлымдық саясатының салдары, оның Кеңес Одағының қолдауымен жүргізген тағылық саясаты екенін талдап көрсетеді. 1940-шы жылдары Қытайдағы қазақ қауымының саны азайды, өйткені саяси өзгерістерге байланысты және Шыңжандағы қозғалыстарға орай қазақтардың елден шеттеп, тіпті шөл басып, тау асып алыс шетелдерге босып кеткен-ді.

Қытайдың оңтүстік батысынан Кашмирге өтіп барған босқын қазақтарды, 1953 жылы Түркия Республикасы қабылдайды. Автор Түркияның бауырлас халықтың тағдырына көрсеткен көмегін жоғары бағалайды. Түркия елі 3000-ға жуық қазақ босқындарды қабылдаған еді, олардың жан саны өсіп ХХ ғасырдың 80-ші жылдары 11 690 адамға жетті (60, 62 бб.). Қазақтар жаңа ортада еркіндікке қол жеткізе отырып өздерінің құқықтық және әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартты. Олардың біршамасы Еуропаға еңбек миграциясы ретінде қоныс аударып Франция, Германия, Ұлыбритания, Норвегия және т.б. елдерде тұрақтады. Еуропадағы қазақтардың жалпы санын, Қазақстан, Қытай, Моңғолия, Иран, Ауғанстаннан барған қазақтарды қосқанда жалпы саны 10 000 адам шамасында деп есептейді. «Бірақ заман өте келе олардың ұрпақтары қазақы болмысынан, ұлттық сана-сезімінен, ұлттық құндылықтардан айырылып бара жатқанын жасыра алмаймыз және ол үдерісті тоқтата да алмаймыз» деп үлкен өкінішпен тұжырым жасайды (63 б.).

III-тарау «Қазақ халқының ортақ ұлттық санасы» деп аталған, бұл бөлімде маңызды пәнаралық мәселелер қамтылған: «Қазақ халқында ұлттық ішкі бірліктің сақталуы», «Қазақы сананың әлеуметтік және рухани әлеуеті», «Қазақтардың ұлттық бауырмалдығы және мәдени байланыстары», «Қазақтардың саяси жатсынуы және этникалық танымы» деген тақырыптарды терең тарқатып сипаттайды.

IV-тарау «Тәуелсіздік және қазақ халқының жаңаша тұтастану үдерісі» деп аталады. Мұнда зерттеуші Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің арқасында қазақ халқының жаңа форматтағы біртұтастану үдерісін пайымдайды. Автордың пайымы бойынша, Қазақстандағы ұлттық бірегейлену үдерісінің дамуы – әлемнің төрт бұрышында жүрген қазақтарда ортақ ұлттық санасының болуына байланысты өрістеген. Шетелдерде өмір сүріп жатқан этникалық қазақтар, «бөтен» саяси мәдениеттің ықпалында ұшыраса да, олардағы қазақы сана-сезім оларды тарихи отаны - Қазақстанға «жұмсақ» оралуына ықпал етеді.

ХХ ғасырда қазақ халқы негізінен социалистік жүйедегі қоғамда өмір сүрді. Оларды мемлекеттік әкімшілік шекаралар бөліп тұрғанына қарамастан, қоғамдық-гуманитарлық ортадағы уақыт пен кеңістіктегі өздеріне ғана тән қасиеттерін сақтап қалды. Қытай, Моңғолия мен Қазақстан қазақтарының арасындағы халықтық коммуникация жалпы ұлттық сана-сезім мен құндылықтар талғамын сақтауға ықпал етті. Сондықтан да тәуелсіздік жағдайында шетелдердегі қазақтар Отанға оралып, жаңа тарихи дәуірде тұтастануға ойысты деп санайды автор. Сондай-ақ ол бүкіл ұлт болып, ел болып біртұтастанғанда ғана Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін қамтамасыз етеді деп тұжырымдайды.

Автор осы көзқарасын дәйектей түсу үшін монографиясының V тарауын «Қандастар және Мәңгілік ел болу» тақырыбына арнапты. Өте орынды. Бұл тарауда қандастардың (репатрианттардың) елдің әлеуметтік-экономикалық және рухани жаңғыруындағы атқарып отырған қызметін нақты мысалдармен айқын көрсеткен. Еліміздің демографиялық әлеуетінің артуына, бизнес кәсіпкерліктің дамуына, мемлекеттік тілдің қолданыс аясының кеңеюіне, отандық ғылым, білім беру саласы мен медицина-денсаулық қорғау істеріне қосқан қомақты үлестері нанымды пайымдаған.

Ғалым осы бір монографиясын жазарда жалпыәлемдік зерттеу әдістерін органикалық түрде қолданған: жүйелі талдау, синтез, дедукция, индукция статистикалық салыстыру және тарихи культурология т.б. Салыстырмалы-сәйкестік және мәселелік-хронологиялық әдістер хронологиясы аясында, алайда ол түрлі өңірлер, елдер мен жағдаяттағы тарихи құбылыстардың жалпылығы мен даралығын анықтауға мүмкіндік берген. Біз бұл жерде тек тарихи ілімнің кеңеюін ғана емес, сонымен бірге жаңа әдістемелік тәсілдерді көріп отырмыз, – қазақ халқының

тарихындағы тағдыршешті мәселелерді көтеру арқылы оның егемен Қазақстан тұрғысынан біртұтастығы мен бірегейлік заңдылығы ашылған.

Пәнаралық зерттеу нәтижесін автор «Қорытынды» бөлімінде егжей-тегжейлі пайымдаған. Монографияда «Пайдаланылған деректер тізімі», «Белгілер мен қысқартулар тізімі» берілген. Аңдатпа ағылшын және орыс тілдерінде, мазмұны – үш тілде жазылған.

Автор өзінің монографиясына эпиграф ретінде ұлы Абай Құнанбаевтың сөздерін берген:

«Бірінді қазақ бірін дос,

Көрмесен істің бәрі бос».

Шындығында, Абай өсиеті бүгінгі әрқайсымызға, бүкіл қазақ әлеміне арналған ғой. Өсиетті орындау біздің парызымыз!

Оқырмандардың назарына ұсынып отырған Н. Мұқаметханұлының монографиясында қазақ халқының бірлігі, ұлттық біртұтастығы мен бірегейлену үдерісі сынды аса маңызды тақырыптар зерделенген. Еңбектің ғылыми құндылығы, практикалық маңызы да осында деп санаймыз. Еліміздің мызғымас іргетасы да ұлттық бірлікте.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылдың 6 наурызында № 280 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2020–2030 жылдарға арналған сыртқы саясаты Тұжырымдамасының адам құқығы, гуманитарлық дипломатия саласында «шетелдегі қазақ қауымы шоғырлы тұратын жерлерде қазақ тілі мен мәдениетін дамытуға, олардың тарихи отанымен байланысын, соның ішінде Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы және «Отандастар» Қоры арқылы қолдау» атап көрсетілген. Сондықтан мемлекетіміздің шетелдердегі этникалық қазақтармен байланысы дами түседі, дәстүрге айналған қандастардың көші-қоны жаңа Қазақстан жағдайында өз жалғасын табады деп сенеміз.

Information about the authors:

K.N. Baltabayeva – Al-Farabi Kazakh National University. Kazakhstan, Almaty. E-mail: kulgazira_777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6641-5802>.

МАЗМҰНЫ

Абдулина А.Т. ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНОС ӨКІЛДЕРІНІҢ ТІЛДЕРІ МЕН МӘДЕНИЕТТЕРІ ЭТНОСАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МОДЕЛІ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ.....	4
Әділбаева А.С., Жақыпова Т.У. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. 20-30 жж.).....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. МОҢҒОЛ ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІ ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БУДДИЗМ ТАРИХЫНЫҢ ЕКІ КЕЗЕҢІ ХАҚЫНДА.....	32
Алдажұманов Қ.С., Қыпшақбаев Қ.З. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АДАМ ЖӘНЕ МАТЕРИАЛДЫҚ РЕСУРСТАРЫН КСРО-НЫ ҚОРҒАУҒА ЖҰМЫЛДЫРУ.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ПОЛЯКТАРДЫҢ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҮШЫРАУ ТАРИХЫ.....	65
Жұмағалиев Д.А., Арынова З.Қ. ОТАНДЫҚ ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АСА МАҢЫЗДЫ ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАРДЫ ҚАБЫЛДАУЫ МЕН БАҒАЛАУЫ (ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША).....	77
Жамбулатов К.А. БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕЙІНГІ САРМАТ МӘДЕНИЕТІНЕ ТӘН ЖЕРЛЕУ ҒҮРПЫ.....	91
Жүсіп Сұлтан-Хан, Қозыбаева М.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫ ЖӘНЕ «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ ФЕНОМЕНІ.....	101
Закарья Р. ЕУРОПАЛЫҚ ЭМИГРАНТТАРҒА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ҮКІМЕТІНІҢ РЕПРЕССИЯЛЫҚ САЯСАТЫ.....	112
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С., Садықов Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВ ЖӘНЕ ЭТНОС ТАРИХЫНЫҢ ГЕНЕЗИСТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. КЕҢЕСТІК БИЛІКТІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕШІТТЕРГЕ ҚАРСЫ САЯСАТЫ (1918-1953 жж.).....	134
Көмеков Б.Е., Ташқараева Ә.М. «ШЕЖІРЕ-И-ТАРАКИМЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ АУЫЗША ТАРИХ ДӘСТҮРІ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘПСІРЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	146
Крупко И.В., Бұрханов Б.Б. ОТАРЛАУДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ НАРРАТИВТЕРІ.....	158

Құрманов З.К. ҚЫРҒЫЗ МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ НЕГІЗГІ САЛУШЫ ӘКЕЛЕРІ ТУРАЛЫ.....	168
Құрманалина Н.Н., Мұхатова О.Х., Қуанбай О.Б. РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ ТАРИХНАМАДАҒЫ КЕНЕСАРЫ ҚАСЫМОВ.....	177
Қуанбай О.Б. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫ ТУРАЛЫ МҰРАҒАТТЫҚ ҚҰЖАТТАР (XVIII – XIX ғ. АЛҒАШҚЫ ЖАРТЫСЫ).....	187
Қозыбаева М.М. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1921-1922 ЖЫЛДАРДАҒЫ АШТЫҚ; ЗЕРТТЕЛМЕГЕН БЕТТЕР.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. СЫРДАРИЯ ӨңІРІ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ СУЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. ЕСІМ ЖӘНЕ ТҮРСЫН ХАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ТАЛАС-ТАРТЫСТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	221
Хайдаров Е.Е. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІ (1928-1932 жж.) (Жәнібек, Шыңғырлау аудандары материалдары негізінде).....	234
Сын-пікір Рецензия Review	
К.Н. Балтабаева НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ. КІТАБЫНА СЫН – ПІКІР.....	249

СОДЕРЖАНИЕ

Абдулина А.Т. ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ ЭТНОСОВ КАЗАХСТАНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ.....	4
Адильбаева А.С., Джакипова Т.У. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ВОСТОЧНОМ –КАЗАХСТАНЕ В 20-30-е ГОДЫ ХХ ВЕКА.....	18
Акымбек Е.Ш., Мухтарова Г.Р., Железняков Б.А. О ДВУХ ЭТАПАХ ИСТОРИИ БУДДИЗМА В ЮГО-ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ ДОМОНГОЛЬСКОГО ПЕРИОДА.....	32
Алдажуманов К.С., Кыпшакбаев К.З. МОБИЛИЗАЦИЯ ЛЮДСКИХ И МАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ КАЗАХСТАНА НА ОБОРОНУ СССР.....	48
Бекназаров Р.А., Кушкарлова Г.К., Бақтығали Ж.Б. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИИ ПОЛЯКОВ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	65
Джумагалиев Д.А., Арынова З.К. ВОСПРИЯТИЕ И ОЦЕНКА ОТЕЧЕСТВЕННЫМИ ИСТОРИКАМИ НАИБОЛЕЕ ЗНАЧИМЫХ В КАЗАХСТАНЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ОПРОСОВ).....	77
Жамбулатов К.А. ПОГРЕБАЛЬНЫЙ ОБРЯД ПОЗДНЕСАРМАТСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА.....	91
Жусип Сұлтан-Хан, Козыбаева М.М. АЛИХАН БУКЕЙХАН, АХМЕТ БАЙТУРСЫНУЛЫ И ФЕНОМЕН ГАЗЕТЫ «ҚАЗАҚ».....	101
Закарья Р. РЕПРЕССИВНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К ЕВРОПЕЙСКИМ ЭМИГРАМТАМ.....	112
Ибраева А.Г., Темирханова А.С., Садыков Т.С. АКАДЕМИК МАНАШ КОЗЫБАЕВ И ГЕНЕЗИСНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ЭТНОСА.....	125
Исаев М.С., Шаметов С.Т., Джаппарова Р.Т. ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ ПРОТИВ МЕЧЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ (1918-1953 гг.).....	134
Кумекон Б.Е., Ташкараева Ә.М. УСТНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ШЕЖИРЕ-И-ТАРАКИМЕ»: ВОПРОСЫ ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКОГО АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИИ.....	146
Крупко И.В., Бурханов Б.Б. ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ НАРРАТИВЫ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА.....	158

Курманов З.К. ОБ ОТЦАХ – ОСНОВАТЕЛЯХ КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	168
Курманалина Н.Н., Мухатова О.Х., Куанбай О.Б. КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВ В ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.....	177
Куанбай О.Б. АРХИВНЫЕ МАТЕРИАЛЫ О КАЗАХСКИХ БАТЫРАХ (XVIII – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX в.).....	187
Козыбаева М.М. ГОЛОД 1921-1922 ГОДОВ В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ: НЕИЗУЧЕННЫЕ СТРАНИЦЫ.....	201
Раздыков С.З., Досымбетов Н.А. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ИРРИГАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХОВ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ.....	209
Сабденова Г.Е., Байгунаков Д.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОСТОЯНИЯ ЕСИМ ХАНА И ТУРСУН ХАНА (ПО МАТЕРИАЛАМ ШЕЖИРЕ И УСТНОЙ ИСТОРИИ).....	221
Хайдаров Е.Е. НАРОДНЫЕ ВОССТАНИЯ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928-1932 гг.) (На основе материалов Джанибекского, Чингирлауского районов).....	234
Рецензия Сын-пікір Review	
К.Н. Балтабаева РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: НӘБИЖАН МҰҚАМЕТХАНҰЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФЕНОМЕН: ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ БӨЛІНУІ МЕН ТҮТАСТАНУ ҮДЕРІСІ.....	249

CONTENTS

Abdulina A.T. LANGUAGES AND CULTURES OF REPRESENTATIVES OF THE MAIN ETHNIC GROUPS OF KAZAKHSTAN THROUGH THE PRISM OF THE KAZAKH MODEL OF INTERETHNIC CONSENT.....	4
Adilbaeva A.S., Dzhakipova T.U. MAIN DEPARTMENTS OF ETHNODEMOGRAPHIC PROCESSES IN EASTERN KAZAKHSTAN REGION FOR 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY.....	18
Akymbek Y.Sh., Mukhtarova G.R., Zheleznyakov B.A. ABOUT TWO STAGES OF THE HISTORY OF BUDDHISM IN THE SOUTHEASTERN KAZAKHSTAN OF THE PRE-MONGOL PERIOD.....	32
Aldazhumanov K.S., Kypshakbayev K.Z. MOBILIZATION OF HUMAN AND MATERIAL RESOURCES OF KAZAKHSTAN FOR THE DEFENSE OF THE USSR.....	48
Beknazarov R.A., Kushkarova G.K., Baktygali Zh.B. THE HISTORY OF REPRESSION OF POLES OF AKTOBE REGION.....	65
Jumagaliyev D.A., Arynova Z.K. PERCEPTION AND ASSESSMENT BY KAZAKH HISTORIANS OF THE MOST SIGNIFICANT HISTORICAL PERSONS IN KAZAKHSTAN (BY THE RESULTS OF SOCIOLOGICAL SURVEYS).....	77
Zhambulatov K. FUNERAL RITE OF THE LATE SARMATIAN CULTURE OF WESTERN KAZAKHSTAN.....	91
Zhussip Sultan-Khan, Kozybayeva M.M. ALIKHAN BUKEYKHAN, AKHMET BAITURSYNULY AND THE PHENOMENON OF THE NEWSPAPER «KAZAKH».....	101
Zakarya R. THE REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT TOWARDS EUROPEAN EMIGRANTS.....	112
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S., Sadykov T.S. ACADEMICIAN MANASH KOZYBAYEV AND THE GENESIS PROBLEMS OF THE HISTORY OF THE ETHNOS.....	125
Issayev M.S., Shametov S.T., Dzhapparova R.T. THE POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY AGAINST MOSQUES IN KAZAKHSTAN (1918-1953).....	134
Kumekov B., Tashkarayeva A. ORAL HISTORICAL TRADITION IN THE WORK "SHEZHIRE-I-TARAKIM": ISSUES OF SOURCE ANALYSIS AND INTERPRETATION.....	146
Krupko I.V., Burkhanov B.B. HISTORIOGRAPHICAL NARRATIVES POSTCOLONIAL STUDIES HISTORICAL MEMORY OF THE KAZAKH SOCIETY.....	158

Kurmanalina N., Muhatova O., Kuanbay O. KENESARY KASSYMOV IN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY.....	168
Kurmanov Z. ABOUT THE FOUNDING FATHERS OF THE KYRGYZ STATEHOOD.....	177
Kuanbay O. ARCHIVAL MATERIALS ABOUT KAZAKH BATYRS (XVIII - FIRST HALF OF XIX CENTURIES).....	187
Kozybayeva M.M. THE FAMINE OF 1921-1922 IN NORTH KAZAKHSTAN: UNSTUDIED PAGES.....	201
Razdykov S.Z., Dossymbetov N.A. THE HISTORY OF STUDYING THE IRRIGATION SYSTEM OF SYRDARYAN KAZAKHS.....	209
Sabdenova G.E., Baigunakov D.S. SOME ISSUES OF THE CONFRONTATION BETWEEN YESSIM KHAN AND TURSUN KHAN (BASED ON THE MATERIALS OF SHEZHIRE AND ORAL HISTORY).....	221
Khaidarov E. PEOPLE'S UPRISINGS IN THE WESTERN KAZAKHSTAN REGION (1928-1932) (Based on the materials of Dzhanibek, Chingirlau districts).....	234
Review Сын-пікір Рецензия	
K.N. Baltabayeva REVIEW OF THE BOOK: NABIZHAN MUKAMETKHANULY. INTERNATIONAL PHENOMENON: THE PROCESS OF SEPARATION AND UNIFICATION OF THE KAZAKH PEOPLE.....	249

Редакцияның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы
Алматы қ., Шевченко көш., 28,
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«**edu.e-history.kz**» журналының редакциясы
Телефон: +7 (727) 261-67-19
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жайы: www.edu.e-history.kz

Журнал 2013 жылдан бастап шығады.

Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркеліп, № 14602-ИА куәлігіне ие болды.